

Jac Heijer

Een keuze uit zijn artikelen

In 1991 stierf de Nederlandse theatercriticus Jac Heijer. Judith Herzberg, Gerrit Korthals Altes, Michael Matthews en Jan Ritsema maakten een selectie uit de ruim drieduizend artikelen die hij schreef tussen 1970 en 1990.

Marianne Van Kerkhoven greep de voorstelling van de bundel aan voor een passend eerbetoon.

'Als ik in de nachtelijke coffee-and-donut-zaak aan de kassa afreken, staat naast me een zwart clochard-vrouwje. Ze vraagt zachtjes, onverstaaanbaar voor de kassier, of ik haar een kop koffie wil betalen. Ik geef haar geld en ze wijst op twee rotte bananen en een sinaasappel naast de kassa, die zij bij elkaar gescharreld heeft. Ze geeft de kassier opdracht de vruchten voor mij in een zak te stoppen en bestelt koffie. God bless you, zegt ze en heeft haar trots behouden.'

(Jac Heijer, *Drie weken toneel in New York. Ik heb de kat van Bob Wilson gezien*, NRC Handelsblad, 24 april 1981. In: *Jac Heijer. Een keuze uit zijn artikelen*, pg. 399-400)

Ik weet niet meer precies wanneer ik hem voor het eerst ontmoette en met hem in gesprek kwam. Teruggarend in mijn geheugen denk ik dat het pas in 1979 was in die vreselijke betonnen gangen van het auditorium Q aan de Vrije Universiteit van Brussel. Ik organiseerde daar toen een colloquium over politiek theater waarop ook John MacGrath was uitgenodigd; Jac kwam even overwippen uit Nederland om John en zijn vrouw en de pasgeboren baby te begroeten. Ik kende hem toen eigenlijk uitsluitend door hem te lezen; pas nu door het grasduinen in het boek dat vandaag wordt voorgesteld vernam ik dat hij John MacGrath's ensemble 7/84 'de gezelligste groep' vond 'die Mickery ooit aandeed'.

Dit alleen als introductie. Ik wil het eigenlijk vooral hebben over het boek dat voorligt en waarvan ik tot nog toe slechts summier, via ongecorrigeerde drukproeven, kennis kon nemen. Ik heb er eerst in rondgekeken en er daarna met meer en meer honger in gelezen. Gelezen met een stijgende bewondering. De tekst op de achterflap van het boek is zondermeer veel te bescheiden: wat hier wordt aangeboden is niet alleen het werk van een criticus met een uitzonderlijk inzicht en een uitzonderlijke bevoegenheid; het is niet alleen een bijzonder onderbouwd historisch overzicht van zowat 20 jaar – 1970/ 1990 – Nederlands én buitenlands theater; maar in dit boek wordt tevens een denken over het theater in deze tijd neergeschreven én een opvatting omtrent theaterkritiek beleden die we vandaag alleen als een voorbeeld kunnen koesteren.

Mijn bewondering geldt voornamelijk drie punten: het denken dat tot uitdrukking wordt gebracht, de subjectiviteit van waaruit én de eenvoud waarmee dit alles gebeurt.

Uiteindelijk gaat het hier 'slechts' om krantenartikels: geen lang doorvoede essays, maar 'onmiddellijke' stukjes onder de druk van deadlines neergeschreven; doorheen deze recensies, in kleine tussenzinnen, maar eigenlijk in de hele adem die eruit spreekt, komt een coherentie van gedachten en inzichten naar voren, die ons nu vertrouwd in de oren klinken,

maar die in het begin van de jaren 70 absoluut niet zo evident zullen zijn geweest.

Ik pluk er enkele uit, maar de lijst zou oneindig lang kunnen zijn. Dat oplossingen voor problemen in het theater enkel aan de basis te vinden zijn: bij de toneelmakers zelf. Dat je je moet toetsen aan een ander publiek dan het gebruikelijke: het op verplaatsing spelen als remedie tegen de sclerose. Dat de toeschouwers (dat schreef hij reeds in 1976 n.a.v. Wilsons *Einstein on the Beach*) bereid moeten zijn hun eigen verhaal te construeren en dat tekst slechts een onderdeel is van een grotere partituur en dus niet letterlijk verstaanbaar hoeft te zijn. Dat acteurs hun trucs en hun ijdelheid opzij moeten kunnen zetten. Dat het toneel achterloopt t.o.v. dicht- en schilderkunst. En dan het cruciale probleem van de herhaalbaarheid van een voorstelling: dat geen twee voorstellingen dezelfde zijn; dat hij vaak tweemaal ging kijken en er ook tweemaal – dat pleit dan voor het beleid van zijn krant – over kon schrijven, enz.

Wat vooral opvalt is zijn durf om voorstellingen te iken, hun waarde te wikkelen en te wegen tegenover andere voorstellingen, hen onder te brengen in een breder kader. Ik refereer hierbij naar wat T.S. Eliot schreef in zijn essay over *De functie van de kritiek*: 'De bestaande kunstwerken vormen met elkaar een ideale ordening die door toevoeging van het nieuwe (het echte nieuwe) kunstwerk wordt gewijzigd. De bestaande orde vormt een afgerond geheel voordat het nieuwe werk erbij komt; maar wil de ordening na de toevoeging van het nieuwe blijven voortbestaan, dan moet de gehele orde een wijziging ondergaan, hoe minimaal ook; en zo worden de relaties, de verhoudingen en waarden van elk kunstwerk ten opzichte van het geheel opnieuw geïkt'. Met dit soort van iken en herijken was Jac Heijer constant bezig, een uitgebreide taak met grote hardnekkigheid volgehouden. En wat een weelde om – even tussendoor – zinnigjes te lezen als: 'Wat is theater anders dan de knullige imitatie van andermans kunststukjes? Wat is het leven anders dan het navolgen van slecht begrepen idealen?' Zomaar even tussendoor ergens in je ochtendkrant.

Lange tijd heeft men gedacht dat een criticus 'objectiviteit' diende na te streven; met dat waanidee had Jac Heijer vanaf het begin afgerekend: zijn standpunten zijn subjectief in hun verwoording én in